

Oltarna pala u župnoj crkvi u Nerežišću

Kruno Prijatelj

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

Izvorni znanstveni rad - UDK 75 Zaniberti, F.
75.046 (450) "16"

20. siječnja 1995.

Autor obrađuje oltarnu palu "Bogorodica s Djetetom i Katarinom Aleksandrijskom i Ivanom Evanđelistom" u župnoj crkvi u Nerežišću na otoku Braču koju je zaslugom don Josipa Franulića, župnika u Gdinju, i donacijom Frane Beroša, oba iz Nerežišća, 1994. vrsno restaurirao prof. Josip Delić, restaurator restauratorske radionice Državne uprave za zaštitu spomenika kulturne i prirodne baštine u Splitu. Na temelju komparativne analize sa slikama mletačkoga slikara Filippa Zanibertija (1585.-1636.) u Šibeniku, Castelccu kod Trevisa, Veneciji i Lyonu autor predlaže atribuciju pale, koja se datira nakon 1627., a prije 1633., ovom slikaru prve polovice 17. stoljeća koji je rođen u Bresciji i bio učenik slikara Sante Perande i sudrug i suvremenik Mateja Ponzonija-Pončuna (1583.-nakon 1661.). Zanibertijeve veze s Dalmacijom moguće su i preko Ponzonija i preko šibenskog biskupa F. V. Arrigonija koji je također bio iz Brescije.

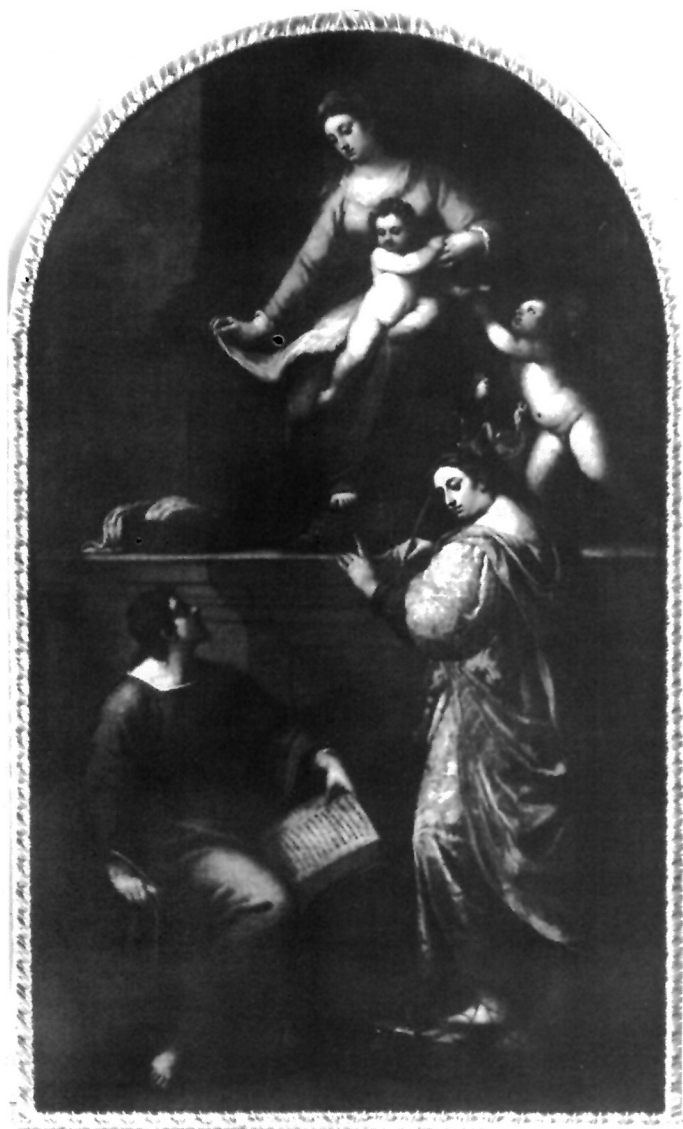
Oltarna pala "Bogorodica s djetetom i svecima Katarinom Aleksandrijskom i Ivanom evanđelistom" u župnoj crkvi u Nerežišću na otoku Braču prikazuje na gornjem dijelu nad visokim postamentom pred tamnozelenom zavjesom Bogorodicu u crvenkasto-ružičastoj haljini i u modrom, preko nogu prebačenom plaštu pravilnih crta lica i sa sivkastim velom preko smeđe kose. Ona na bijeloj tkanini podržava nagog malog Isusa bucmastih oblika tijela i zlaćane kose kojem goli anđelčić pruža cvijet ruže iz košarice pune cvijeća. Uz Marijine noge s lijeve je strane slamnata košara s pelenama.

Na donjem je dijelu pale s lijeve strane sv. Ivan evanđelist mladenačkih crta, smeđe kose i s bradicom, koji sjedi odjeven u zelenkastu haljinu i s prebačenim crvenim plaštem te piše gusjim perom u veliku otvorenu knjigu. S desne je strane uspravni lik sv. Katarine s dugom smeđom kosom i s krunom na glavi te palmom u ruci. Naslonjena o zid visoke kamene baze, svetica ima raskošnu ukrašenu sivkastu brokatnu haljinu s bogato nabranim plaštem sa zlatnim prugama. Noge na kojima su sandale od kožnatih vrpca svetica je položila na dio drvenoga mlinskog kotača s metalnim zupcima, simbolom svojega mučeništva.

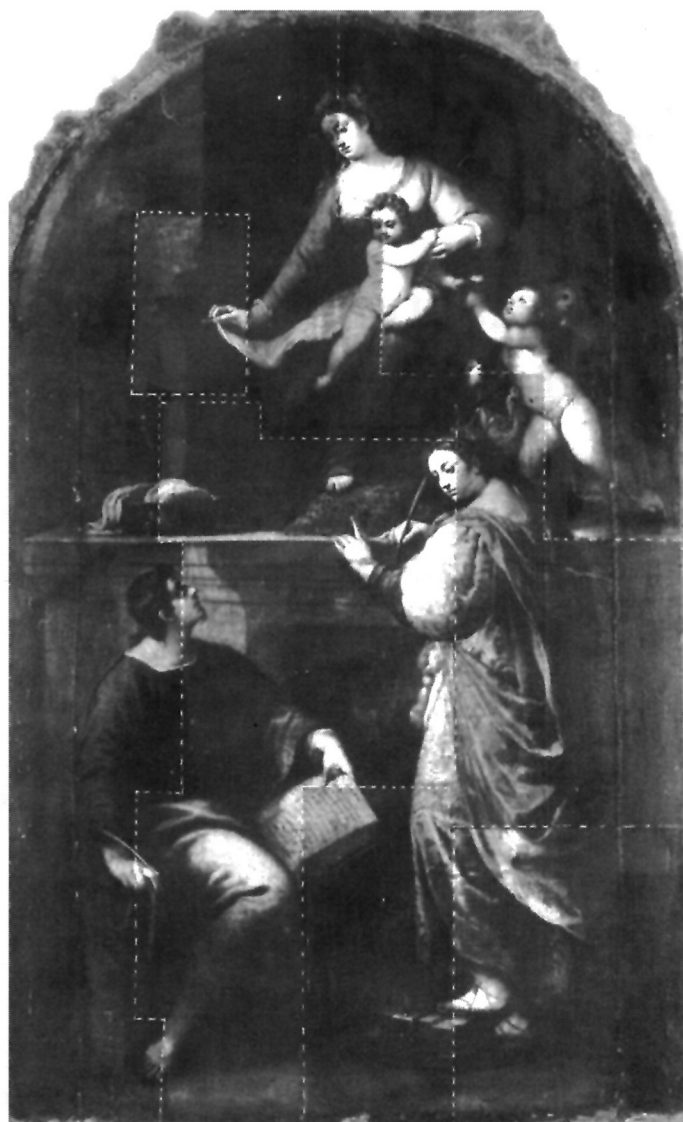
Slika je rad vrsnoga i vještoga umjetnika, a to nam potvrđuje čitav niz pojedinosti, od majstorski zamišljene piramidne kompozicijske sheme do detalja kao što su košara s pelenama pred Madonom, plašt sv. Katarine izvanredno tretirane bogato nabrane tkanine, otvorena knjiga koju sv. Ivan podržava lijevom rukom i dio mlinskog kotača izrađen od majstorski variranih materijala drveta i kovine. Htio bih, usto, upozoriti i na suptilna kloristička rješenja na kompoziciji u cjelini, a posebno na Ivanovu slobodno slikanu zelenkastu gornju odjeću i zlatom ukrašen Katarinin plašt, te na inkarnat svih likova i detalja pozadine koja proviruje iza kamena Marijina trona.

Sliku je godine 1994. u Restauratorskoj radionici Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture (danas Državne uprave za zaštitu spomenika kulturne i prirodne baštine) u Splitu reataurirao restaurator Josip Delić.

Restaurator mi je - prema iscrpnu izvještaju koji mi je na moju molbu napisao - potvrdio da je sliku preuzeo s dotrajalim drevnim "slijepim okvirom" bez nekadašnje čvrstoće tako da je platno bilo razvučeno i i omlohavljeno. Površinski sloj boje bio se osušio te izgubio elastičnost, pa su se tkivo boje i kredna podloga na

1. Filippo Zaniberti (?), Oltarna pala s Bogorodicom s Djetetom i svecima Katarinom Aleksandrijskom i Ivanom evanđelistom u župnoj crkvi u Nerežišću (nakon popravka) (foto Ž. Bačić)

2. Filippo Zaniberti (?), Oltarna pala s Bogorodicom s Djetetom i svecima Katarinom Aleksandrijskom i Ivanom evanđelistom u župnoj crkvi u Nerežišću (u tijeku popravka) (foto Ž. Bačić)

mjestima pulverizirale i počeli otpadati. Platno je na mjestima bilo oštećeno, negdje rasparano, a negdje je izgubilo i pigmente boja. K tome, još su bili jasno vidljivi tragovi prljavštine i dijelovi ispucanog laka.

U toku restauratorskog zahvata slika je skinuta sa starog lijepog okvira platno je pažljivo konzervirano posebnim kemijskim koncentratima da bi se spriječilo daljnje padanje podloge i boje. Platno je natapano suvremenim sredstvima za restauriranje, da bi se omekšalo i prilagodilo za daljnje restauratorske zahvate. Napravljen je i nužni "rentoilage" slike na novo platno i time su joj vraćene originalna čvrstoća i elastičnost. Od-

stranjeni su prljavštine, zastarjeli i ispucali lak, naknadni preslici i čestice škrobnog ljepila koje je bilo prodrlo do samog lica slike. Oštećeni su dijelovi popunjeni "carnau-ba kitom", a slika je stavljena u novi okvir s pojačanjima sa stražnje strane. Sva su oštećenja, na kraju, rekonstruirana i retuširana, a nova se boja stopila s originalnom, tako da se danas može osjetiti jedinstvena cjelina kao i u doba nastanka slike, koja je zaštićena lakiranjem s "damar-lakom" i tako je dobila prvotni sjaj.

Radujem se što mogu dodati, da se slažem s opisom i rezultatima zahvata što ih je restaurator iscrpno opisao.

Sliku sam bio prvi put spomenuo u knjizi "Kulturni spomenici otoka Brača" kada je još bila sasvim nečitljiva. Palu sam, stoga, te davne, 1954. godine bio prestrogo karakterizirao kao "osrednji mletački rad 17. stoljeća"¹.

U svojoj monografiji o župnoj crkvi u Nerežišću don Josip Franulić, koji će poslije biti vrlo zaslužan za njezin popravak, pravom je - ponovno vidjevši umjetninu iz veće blizine kao Nerežišćanin - naglasio da pala pokazuje neprijeporne odlike koje će doći do izražaja kad bude popravljena, iznoseći staru predaju o navodnoj velikoj količini zlata koju su u prošlosti neki stranci nudili za palu².

Na Franulićev prijedlog - a on mi je sve to opisao u iscrpnome pismu od 9. studenoga 1994. - diplomirani teolog iz Nerežišća Frane Beroš, nastanjen u Münchenu, u želji da učini korisno djelo za umjetničku baštinu rodnoga mjesta, osobno je podmirio troškove popravka pale na uspomenu svog ređenja za prvog oženjenog đakona kod Hrvata godine 1993.³

U svojem diplomskom radu "Crkvene prilike u Nerežišću na Braču po zapisnicima biskupskih vizitacija (1585-1927) I. Franulić "je već prije bio iznio niz podataka o slici na osnovi biskupskih posjeta župnoj crkvi glavnog mjesta otoka Brača za vrijeme mletačke vladavine.

Prema tim izvorima:

a) u vizitaciji apostolskog vikara Petra Morarija dodijeljenog ostarjelom biskupu P. Cedulinu iz godine 1627. spominje se, da se Presv. Sakrament čuva "u nekom ormariću drvenog oltara koji je nedavno učinjen",

b) u vizitaciji generalnog vikara Ivana Ivaniševića iz godine 1633. spominje se da se svetohranište na glavnome oltaru nalazi usred prelijepe pozlaćene slike ("in medio Iconae perpulchrae inauratae"),

¹ PRIJATELJ, K., Kulturni spomenici otoka Brača, Brački zbornik 4, Novi vijek, Zagreb, 1954, str. 229.

² FRANULIĆ, J., Župna crkva u Nerežišću, Makarska, 1933, str. 20.

³ Pismo svećenika Josipa Franulića upućenog K. Prijatelju iz Gdinja na otoku Hvaru 9. studenoga 1994.

⁴ Vizitacija apostolskog vikara P. Morarija, godine 1627., Biskupski arhiv u Hvaru (BAH), str. 218; Vizitacija generalnog vikara I. Ivaniševića godine 1633., BAH, str. 66; Vizitacija biskupa N. Zorzija godine 1637., BAH, str. 140; Vizitacija biskupa V. Milanija godine 1645. - BAH - str. 172.

⁵ FISKOVIĆ, C., Ignacije Macanović i njegov krug, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 9, Split, 1955, str. 235.

⁶ PRIJATELJ, K., Umjetnost 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji, Zagreb, 1956, sl. 56.

⁷ O F. Zanibertiju v.: RIDOLFI, C., Le maraviglie dell'arte, Venezia, 1648, str. 282-285; BOSCHINI, M., La carta del navigar pitoresco, Venezia, 1660, str. 446; IVANOFF, N., La "Sainte Catherine" de Filippo Zaniberti au Musée des beaux-arts de Lyon 4, Lyon, 1957, str. 77-82; IVANOFF, N., Un ignoto Fregio del Seicento con i fasti di Tommaso Mocenigo, Arte Veneta XIX, Venezia, 1965, str. 160; DONZELLI, C. - PILO, G. M., I pittori del Seicento veneto, Firenze, 1967, str. 436-438, sl. 488-490; PALLUCCHINI, R., Per il Ponzoni e lo Zaniberti, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 21 (Fiskovićev zbornik I), Split, 1980, str. 468-474; PALLUCCHINI, R., La pittura veneziana del Seicento, Milano, 1981, I, str. 84-86; TOMIĆ, R., Prijedlog za Filippa Zanibertija, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 28, Split, 1989, str. 169-175.

c) u vizitaciji biskupa Nikole Zorzija iz 1637. kaže se da je "nad oltarom slika ("Icona") s prekrasnim ukrasima", te da je u sredini slike lik Bl. Dj. Marije, s jedne strane sv. Katarina, a s druge sv. Ivan,

d) u vizitaciji biskupa Vinka Milanija iz 1645. spominje se "Iconam perpulchram inauratam" s likovima Bogorodice u sredini, a sa strana sv. Ivana evanđeliste i sv. Katarine⁴.

Ako i eliminiramo podatak iz vizitacije iz godine 1627. gdje se govori o novom oltaru, a ne spominje pala, o pali se jasno govori u vizitacijama iz 1633., 1637. i 1645. Na temelju tih podataka možemo zaključiti da je slika nastala nakon 1627., a, sigurno, da je postojala godine 1633. Atribut "inaurata" može se interpretirati i u vezi s pozlaćenim okvirom i sa zlatnim pojedinostima na pali, a može se i protumačiti i kao pohvalni atribut za sliku u cjelini.

Zanimljiv je i Franulićev podatak, da je od 1621. do 1651. župnik u Nerežišću bio Don Juraj Martinčić (1587.-1651.) iz Škripa, koji se bio školovao u Veneciji i u tom gradu bio i zaređen za svećenika, tako da nije isključeno da je u toj metropoli mogao stvoriti poznanstvo s nekim umjetnicima koji su tamo djelovali.

Još 1955. bio je pronašao C. Fisković podatak, da je "pala Vecchia grande" u župnoj crkvi u Nerežišću 1750. bila popravljana u Splitu, i to nekako baš u vrijeme kad je graditelj Ignacije Macanović davao svojim značajnim zahvatima današnji izgled nerežišćanskoj župnoj crkvi. Ne znamo o čemu se radilo u tom "restauratorskom zahvatu"⁵.

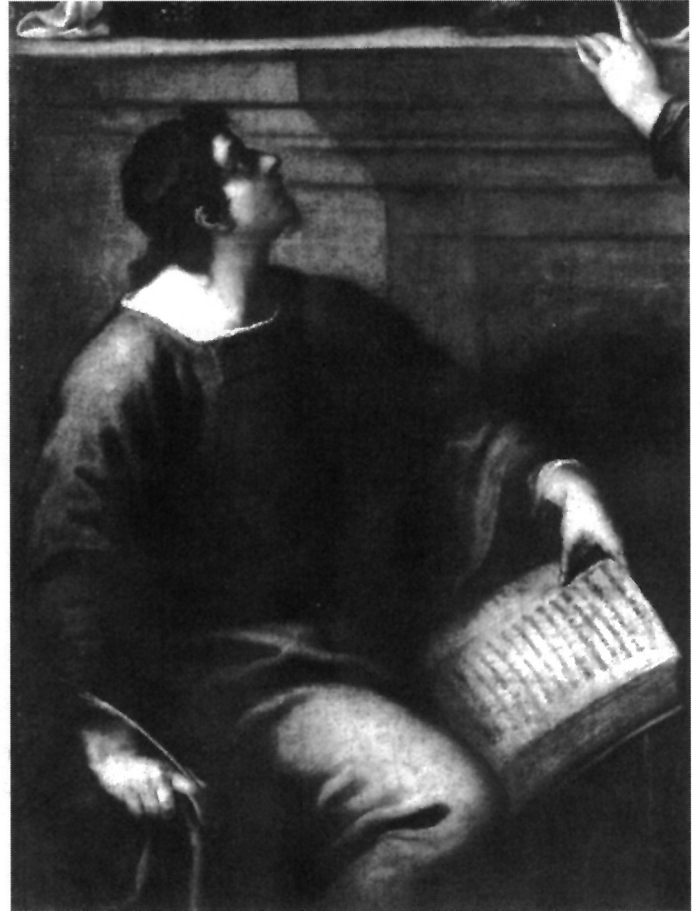
Prelazeći na stilsku analizu restaurirane pale i na pokušaj njezine atribucije, spomenuo bih da nam kao prvi općeniti dojam ona pokazuje stanovitu srodnost sa slikarstvom Jacopa Palme Mlađega (1544.-1628.). Njegova se tipologija može osjetiti u likovima Bogorodice i anđela, a napose u liku sv. Ivana koji je srodan liku tog evanđelista na Palminoj potpisanoj pali "Gospa od Karmena između sv. Ivana evanđelista i sv. Nikole" iz crkve Sv. Dominika u Šibeniku. Te srodnosti upućuju na širi Palmin utjecajni krug, ali nam ne pružaju dovoljnu potvrdu za povezivanje bračke pale sa tim venecijanskim umjetnikom i s njegovom radionicom. S tom atribucijom ne bi se slagala ni spomenuta datacija slike⁶.

Tražeći autora pale u Nerežišću u krugu umjetnika u kojih susrećemo izrazitije srodnosti s našim platnom, najradije bih spomenuo "Filippa Zanibertija (1585.-1636.) iz Brescije koji je zajedno s Matejem Ponzonijem - Pončunom učio kod Sante Perande i koji se navodi 1616.-1629. kao član mletačke slikarske bratovštine uz ime Filippo di Peranda Zamberti"⁷.

Tome je slikaru u novije vrijeme R. Tomić uvjerljivo atribuirao prije Palmi pripisanu palu iz šibenske crkve Sv. Dominika "Bogorodica s Djetetom i svecima Katarijom Aleksandrijskom, Katarinom Sienskom, Marijom Magdalenom i Vinkom Fererskim "iznoseći mogućnost da bi ta slika bila mogla doći u Šibenik preko šibenskog

3. *Filippo Zanicchi (?), Oltarna pala u župnoj crkvi u Nerežišću (detalj) (foto Ž. Bačić)*

4. *Filippo Zanicchi (?), Oltarna pala u župnoj crkvi u Nerežišću (detalj) (foto Ž. Bačić)*

biskupa Francesca Vincenza Arrigonija, koji je u tome gradu bio biskup 1599.-1626., a grb mu se nalazi na zabatu oltara sa spomenutom palom. S tim biskupom Tomić povezuje i potpisanu Zanicchijevu palu "Sveci Fabijan, Sebastijan, Dominik i Lucijan" danas u šibenskoj katedrali.

Atribucija pale u Nerežišću osnivala bi se i na nekoliko drugih analogija sa Zanicchijevim radovima. Posebno bih - uz srodnosti Djeteta i anđela na objema spomenutim šibenskim palama - naglasio sličnost glave sv. Katarine u poluprofilu na nerežišćanskoj pali i sv. Magdalene na šibenskoj, bliskosti kruna i raskošnih tkanina iste svete na objema slikama, te odjeće i kruna sv. Katarine na bračkoj pali i sv. Lucije na Zanicchijevoj pali "Bogorodica s Djetetom, sv. Agatom, sv. Lucijom, sv. Lovrom i drugim svecima" u crkvi sv. Lucije u mjestu Casteluccio kod Trevisa. Stanovite tipološke sličnosti imaju i glave sv. Katarine na našoj pali i na platnu "Mistično vjenčanje sv. Katarine" u Muzeju lijepih umjetnosti u Lyonu.

Bliskosti u fizionomiji te iste svete ima i glava personifikacije Pravde na uzdužnoj Zanicchijevoj kompoziciji "Pravda i Vrijeme otkrivaju istinu" u Duždevoj palači u Veneciji.

Među umjetnike aktivne u Veneciji u vrijeme kad smo na osnovi vizitacija i stilske analize datirali palu u Nerežišću, čini mi se da je upravo Filippo Zanicchi (zvan kadkad i Zaninberti) najbliži, a s njim povezivane pale u Šibeniku govore bi o njegovim dodirima s Dalmacijom, s kojom je našom regijom mogao doći u vezu i preko svojeg sudruga iz Perandine radionice i vršnjakom Matteom Ponzonijem, kome se najveći dio dalmatinskog opusa može datirati upravo u treće i četvrto desetljeće Seicenta.

Danas, kad nam je, s jedne strane, mletačko slikarstvo prve polovice 17. stoljeća mnogo bolje poznato negoli prije nekoliko desetljeća i opravdano više vrednovano. Pala u Nerežišću postala je "čitljivom" uspješnim restauratorskim zahvatom Josipa Delića. Mislim da smo se sa ovim atributivnim prijedlogom približili rješenju

5. *Filippo Zaniberti* (?), *Oltarna pala u župnoj crkvi u Nerežišću (detalj)* (foto Ž. Bačić)

7. *Filippo Zaniberti*, *Sveci Fabijan, Sebastijan, Lucija i Dominik, Šibenik, katedrala* (foto M. Grčević)

6. *Filipo Zaniberti* (?), *Bogorodica s Djetetom i svecima Katarinom Aleksandrijskom, Katarinom Sienskom, Marijom Magdalenom i Vinkom Fererskim, Šibenik, crkva Sv. Dominika* (foto Ž. Bačić)

8. *Filippo Zaniberti, Bogorodica s Djetetom, sv. Agatom, sv. Lucijom i drugim svecima, Castelluccio (Treviso), crkva Sv. Lucije*

9. *Filippo Zaniberti, Pravda i Vrijeme otkrivaju Istinu, Venecija, Duždeva palača, detalj*

autorstva i valorizaciji oltarne slike u župnoj crkvi u Nerežišću i da ta pala zaslužuje značajnije mjesto u dalmatinske ranobaroknome slikarskom inventaru negoli joj je prije davano, dok je potamnijela i teško vidljiva visjela u unutrašnjosti crkve koja je i kao arhitektonski spomenik od neporecive važnosti za povijest lokalnog baroka u Dalmaciji⁸.

⁸ O restauratorskom zahvatu na pali u Nerežišću v. i bilješku NIGOJEVIĆ, J., Obnovljena vrijedna slika iz župne crkve u Nerežišćima - "Bogorodica" opet na oltaru, "Slobodna Dalmacija", Split, 25. studenoga 1994.

Kruno Prijatelj

ALTAR PALA IN THE PARISH CHURCH AT NEREŽIŠĆE

The author studies an altar pala representing the "Madonna and Child with Catherine of Alexandria and Saint John the Evangelist" in the parish church at Nerežišće on the island of Brač. Through the good offices of don Josip Franulić, parson in Gdinj, and a donation by Frane Beroš, both from Nerežišće, the painting was ably restored in 1994 by Josip Delić, an artist working at the restoration studio of the State Office for the Protection of the Cultural and Natural Heritage in Split.

After comparative analysis with the paintings of the Venetian artist Filippo Zaniberti (1585–1636) in Šibenik, Castelluccio near Treviso, Venice and Lyon, the author proposes the attribution of this pala (dated after 1627 and before 1633) to this painter who was active in the first half of the seventeenth century. A native of Brescia, Zaniberti was a student of the painter Santa Peranda and a collaborator and contemporary of Matej Ponzoni-Pončun (1583- after 1661). Relations with Dalmatia were also possible through Ponzoni or the Bishop of Šibenik F. V. Arrigoni who was also a native of Brescia.